

Kritická vyjednávání na přelomu 18. a 19. století

Veronika Faktorová

Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Ústav bohemistiky
faktorova@ff.jcu.cz

Existuje literární kritika „před Josefem Jungmannem“? A pokud ano, do jakých metodologických a interpretačních kontextů ji lze umístit? Nad těmito a dalšími otázkami se zamýšlí autorský kolektiv knihy *Počátky literární kritiky v českých zemích 1770–1805* a přesvědčuje o tom, že tato oblast literatury byla až překvapivě rozmanitá a perspektivní, z nichž je možné k ní přistoupit, mohou být inovativní a současně i inspirativní.

Zásluhy badatelského týmu, v jehož centru stojí Dalibor Dobiáš, Václav Petrbok a Václav Smyčka a jež doplňují prizvaní odborníci Alena Jakubcová, Ondřej Podavka a Sara Seidel, by přitom mohly končit u samotného časového rámce tématu. O kritice zkoumaného období lze v nejlepším případě říci, že byla dosud pokryta jen fragmentárními výklady, ačkoliv pro literární badatele od Arna Nováka a Felixe Vodičky až po Aleše Hamana představovala „dráždivou množinu“ (s. 11). Pokud se s ní vůbec odhodlali nějak vypořádat, tíhli ke stereotypním výkladovým schémátům. Jejich základem byl lingvocentrický pohled preferující produkci psanou v češtině, potažmo s vazbou k obrozenské kultuře, a dominance narativu o náhlém zrodu jazykově národní literatury. V ní měl pozici „otce zakladatele“ Josef Jungmann — k tomuto „kritikovi“ vše směřovalo a dále se od něj i odvíjelo.

Autoři a autorky *Počátků literární kritiky* se však nevydali jen cestou zaplňování mezer v chybějících kapitolách „dějin kritiky“ a přepisu nacionálně jazykových kontextů. Jejich kniha nabízí systematický a metodologicky ucelený pohled na kritiku jako formu moderní literární komunikace, která významnou měrou utvářela nový typ vzdělanosti a jako taková v daném časovém rámci participovala na procesu oddělování tří distinktivních, úzce souvisejících sociálních systémů — náboženství, vědy a literatury. Pojetí kritiky je přitom v knize velmi fluidní. Kritika není statickým souborem pečlivě vybraných textů, ale spíše postupně se vymezující oblastí kultury, v níž se vyjednává o tom, kdo opanuje toto nové pole veřejného působení a určí pravidla hry. Co je kritika a kdo je kritik, přitom není v daný moment ještě vůbec jisté.

Metodologický přístup autorského týmu se opírá o tři klíčová teoretická východiska. V prvé řadě je to důsledný komparatistický přístup: paralely kritických praxí jsou hledány a zvažovány nejen v rámci českých zemí, ale zasahují do Vídně, Mnichova, Lipska a dalších kulturních center středoevropského prostoru. Zcela deklarativně jsou akcentovány transkulturní vazby, které generuje jazykově a etnicky heterogenní prostředí českých zemí, česky psaná kultura je posuzována jako (dosud)

národnostně nevyhraněná. Oporou výkladu jsou analytičtí teoretici literárních a kulturních systémů, především Pierre Bourdieu, Niklas Luhmann, Siegfried J. Schmidt ad. Zaujatost jejich pracemi manifestují specifické pojmy, které tyto autority zavedly: kapitál, moc, habitus, literární pole, již zmíněné vyjednávání apod. (lze podotknout, že v jednotlivých studiích je jejich užití různě důsledné).

Tyto pojmy jsou nicméně klíčové. Právě jejich prostřednictvím totiž vyvstává obraz kritiky mezi lety 1770 a 1805 jako nové kulturní praxe, jež zahrnuje veřejně deklarované strategie a postoje odehrávající se v poli různých sociálních, ekonomických, politických i mediálních jevů. Badatelský tým z nich akcentuje zejména akceleraci knižních trhů a komodifikaci literatury, sociální proměny čtenářského publika, cenzurní praktiky a jiné restriktce literárního života, institucionální omezování role církve v produkci kultury a tvorbě vzdělanosti, nástup vědeckého diskurzu apod. V takovém pojetí celkem pochopitelně nabývají na významu aktéři daného typu literární komunikace, zvláště pak osobnost kritika. Jí se v kapitole *Ětos kritiky a kritiků* detailně zabývá Václav Smyčka — ukazuje zde různé možnosti inscenace tohoto „služebníka vkusu“ a „pěstitele“ literatury (s. 182 a 186). V celé knize se kontinuálně dostává pozornosti i médiím kritiky. Autorský tým za účelem svého výzkumu rešeršoval více než pět desítek německých a českých časopisů z let 1770–1805 a z výkladu je zřejmé, že pro něj toto sériové médium představuje zásadní platformu utvářející se kritické kultury a kritického diskurzu. Tato role zůstane časopisům vlastní prakticky po celé 19. století a kontinuálně přetrvává až do následujících století, prakticky až do doby, kdy jejich výlučnost naruší rozvoj dalších, technologicky rozvinutějších médií. Pole produkce kritiky se však — velmi přínosně — rozšiřuje i na knižní předmluvy, posudky kázání (viz heuristicky precizní studie Václava Petrbocka), divadelní zprávy (z nich těží kapitola Aleny Jakubcové), vědecké komentáře, polemiky apod. Prostřednictvím těchto textů se obraz dobové kritiky zahušťuje a zpřesňuje.

Lze říci, že kritika jako kulturní praxe je v knize představena plnohodnotně a mnohostranně. Prezentace kritiky jako jazykové praxe, která legitimizuje a prosazuje určitý typ literárních diskurzů a sama je i literárními diskurzy utvářena, však zůstává naproti tomu poněkud ve stínu. Takový přístup se uplatňuje jen zčásti a jen v některých studiích, například ve Smyčkově pojednání o dobovém románu nebo v Dobiášově příspěvku o ossianovském bardismu jako inspiračním zdroji dobové poezie a jeho kritické reflexi. Prvnímu z autorů se v příslušné kapitole přitom dobře daří nastínit i jisté proměny dobové literárnosti. Smyčka dokládá zvláště napětí mezi klasicistní normou a autonomním pojetím umění jako individuálního tvůrčího výkonu, dobovou proměnu žánrového spektra a s ní související rekonfiguraci klasického kánonu.

Pro metodologicky výrazné knihy, mezi něž *Počátky literární kritiky* bezesporu náležejí, je příznačné, že jejich význam roste v diskusi. Osobně jsem se během četby, zvláště v závěru, zamýšlela nad tím, zda deklarovaný odklon od „obrozenské“ literatury není do určité míry přece jen svazující. Nepatří nakonec obrozenská kultura, alespoň v té podobě, jak ji definoval a analyzoval v publikaci nereflektovaný Vladimír Macura, do přirozené „etnické, lingvistické a kulturní heterogenity regionu“ (s. 53)? V autory zvažovaném období je tento konstrukt dosud latentním kulturním jevem, jeho význam však postupně roste, jak ostatně ukazuje i v knize otištěný graf literárního pole mezi lety 1791 a 1805 (s. 581). Ten staví před oči konkrétní texty a vztahy,

které podněcují k různým otázkám v naznačeném kontextu. Namátkou — jaké inscenace kritiky by nabídly hlubší a v duchu nové metodologie provedené analýzy posudků českých děl (například překladů J. Nejedlého v *Annalen der Literatur*)? Co by ukázaly kritické metatexty typu předmluv k Puchmajerovým almanachům? Jaké významové dimenze by se odkryly, kdyby autorský tým provázal Jungmannovy představy o obrozenské kultuře s přínosem A. G. Meißnera a K. H. Seibta? Pole výzkumu je zde široké a vnímám, že snaha obsáhnout vše není ani možná, ani nutná. Autorský tým si legitimně vybral to, co nejlépe vyhovovalo jeho koncepci, a svým výstupem si vyjednal zaslouženou pozornost, která již nyní činí z *Počátků literární kritiky* součást fundamentu literárněvědného bádání o období zlomu 18. a 19. století.

AD:

Dalibor Dobiáš, Alena Jakubcová, Václav Petrbok, Ondřej Podavka, Sarah Seidel, Václav Smyčka: *Počátky literární kritiky v českých zemích 1770-1805*. Akropolis — Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2021. 672 s.

